

T.C.
KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
GÜZEL SANATLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

Doğumunun 100. Yılında **Necip Fazıl Kısakürek**

Hazırlayanlar
Mehmet Nuri ŞAHİN
Mehmet ÇETİN

Ankara - 2004

**100. Doğum Yıldönümünde
Necip Fazıl KISAKÜREK'e Saygı**

T.C. Kültür Bakanlığı
Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü Yayınları

Birinci Baskı
Aralık 2004, Ankara

ISBN: 975-8201-99-9

Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü
Roma Meydanı, Hipodrom Caddesi
Hipodrom 06330 Ankara
Tel: (0 312) 384 42 00
Faks: (0 312) 384 18 96
kultur@kultur.gov.tr
www.kultur.gov.tr

Koordinasyon
Göksel GÜMÜŞBAŞ

Kapak Tasarımı
ON AJANS

Sayfa Tasarımı
İsmet FİLİZFIDANOĞLU (MN TANITIM)

Yapım

MN Tanıtım Pazarlama Ltd. Şti.
İstanbul Cad. İstanbul Çarşısı 48/74 Ulus - ANKARA
Tel: (0312) 384 41 27 • Faks: 384 41 29
e-mail: mnrepro@mnrepro.com

Baskı: **Kozan Ofset** • (0312) 384 20 03

Bu eserin hazırlanmasında bize fotoğraf arşivlerini açan
Şükrü Karatepe, Ahmet İnan, Mehmet Bozdağ, İsmail Kesim, Eşref Selçuk,
Fahrettin Polat, Mehmet Cemal Çiftçigüzeli, Muzaffer Doğan, M. Tahir İkiler, Saffet Solak,
Ali Biraderoğlu, Mehmet Tekelioğlu, Yahya Düzenli, İsmet Keten'e
ve Türk Edebiyatı Dergisi, Cumhuriyet Gazetesi'ne
Eseri Dil ve İmlâ yönünden inceleyen Atilla Şekerci'ye
Teşekkür Ediyoruz.

Necip Fazıl

KOLEKTİF AKLIN "SENFONYA" ve "SERENAD" ŞİİRLERİNDE BULUŞTURDUĞU İKİ ŞAİR: NECİP FAZIL KISAKÜREK ve HERMANN HESSE*

Altan ALPEREN*

İnsan bedeni, farklı ırklara rağmen nasıl aynı anatomiye sahipse, insan akli (ruhu) da farklı bilinç ve kültürlerle rağmen aynı temele sahiptir. Ben buna kolektif akıl diyorum. Bütün insanlıkta aynı özellikler taşıyan bu kolektif akıl (...), bütün ırkların farklı olmasına rağmen insanların beyin yapılarının aynı olduğunu açıklar. İşte kültürel benzerlikler, hatta sembollerin, mit'lerdeki motiflerin ve zihni-akli melekelerimizin aynı olması, ancak kolektif akılla açıklanabilir.¹

Carl Gustav Jung

Alman edebiyatının çağdaş yazarlarından Hermann Hesse (1877-1962), insanlığın ortak hafızası da diyebileceğimiz kolektif akıl (bilinçaltı) konusunda şöyle der: "Bütün halklar ve ırklar, farklı olmalarına rağmen temelde insan denilen "Bir"e indirgenbilir."² Bazen Goethe'de, bazen Lao Tzu'da, bazen Buda'da, bazen de İncil'de veya başka şairlerde hakikatin sırrına erdiğini söyleyen Hesse, daha sonra şu sonuca varır: "... bunun daima aynı hakikat olduğunu, bütün dilleri, zamanları ve düşünce formlarını aşarak aynı kaynaktan beslendiğini zamanla fark ettim."³

Türk edebiyatının çağdaş yazarlarından Necip Fazıl Kısakürek (1904-1983) şiiri tanımlarken varlık birliğine doğru giden yolu şöyle açıklar: "Nebatlaşmaya doğru giden cemad, hayvanlaşmaya doğru giden nebat, insanogluna giden hayvan, en sonra da kendisini aşmaya doğru giden insanın, hülâsa bütün âlemin; akan su, uçan kuş ve düşünen insanla beraber, bilerek veya bil-meyerek cezbesine sürüklendiği mutlak hakikati aramak yolunda, çocukça, cambazca ve kahramanca bir usul..."⁴

Görüldüğü üzere hakikatin sırrına erdiren veya mutlak hakikate götüren yol ilâhî kaynaktan gelmektedir. Diğer bir deyişle mutlak hakikate giden yol varlık birliğinden geçmektedir. Her iki yazarın da mutlak hakikat konusunda benzer sembol ve motifleri kullanmaları, kolektif akıldan başka neyle açıklanabilir?

Necip Fazıl Kısakürek'in *Senfonya* şiiri, 1939 yılında *Yeni Mecmua* dergisinde yayımlanır.⁵

İlk şekliyle bir klasik batı müziği formunun adını alan bu şiir, Kısakürek'in daha sonraki şiir kitaplarında *Çile* adı altında çıkar. Dört bölümden oluşan *Senfonya'nın* bölümleri sırasıyla *Allegro*, *Adagio*, *Andante* ve *Finale*'dir.

SENFONYA

1. Allegro

Gaiplerden bir ses geldi: Bu adam,
Gezdirdin boşluğu ense kökünde!
Ve uçtu tepeden birdenbire dam;
Göğü bir çatlağın yardığı günde.

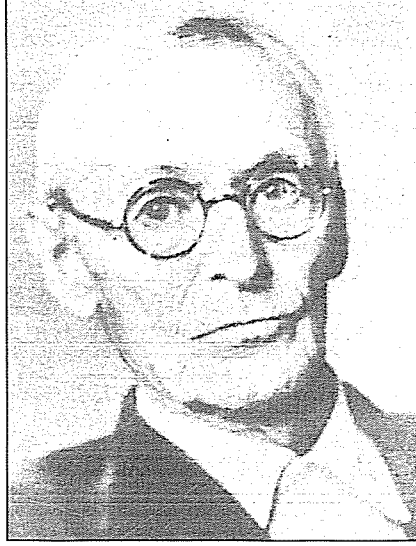
1. Das Geheimnis der goldenen Blüte, übers. v. Richard Wilhelm u. eingeleitet v. C. G. Jung, Rascher Verl., Zürich 1939, s. 8.
2. Hesse, H., Erinnerung an Indien, In: "O mein Heimatland", Jg. 6, 1918, s. 51-56.
3. Hesse, H., Mein Glaube, Hrsg. S. Unseld, Frankfurt 1971, s. 106.
4. Kısakürek, N. F., Çile, Büyüyük Doğu Yay., İstanbul 1987, s. 473.
5. Okay, M. O., Necip Fazıl Kısakürek, Kültür ve Turizm Bak. Yay., Ankara 1987, s. 49.

*Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Öğretim Üyesi

Necip Fazıl

Necip Fazıl Kısakürek
Cumhuriyet Gazetesi arşivi.

Herman Hesse (1877-1962).
Alman romancı ve şair.

*Pencereye koştum: Kızıl kıyamet!
Dediklerin çıktı ihtiyar bacı!
Sonsuzluk, okuna bağlı bir tülbent,
Nişan aldı bana göklerden avcı.*

*Ateşten zehrini tattım bu okun.
Bir anda kül etti can elmasımı.
Sanki burnum, değdi burnuna (yok)un,
Kustum, öz ağzımdan kafatasımı.*

*Bir bardak su gibi çalkandı dünya:
Söndü istikamet, yıkıldı boşluk.
Al sana hakikat, al sana rüya!
İşte akıllılık, işte sarhoşluk!*

*Ensemin örsünde bir demir balyoz,
Kapandım yatağa son çare diye.
Bir kanlı şafakta, bana çil horoz.
Yepyeni bir dünya etti hediye.*

*Bu nasıl bir dünya hikâyesi zor:
Mekânı bir satır, zamanı vehim.
Bütün bir kâinat muşamba dekor,
Bütün bir insanlık yalana teslim.*

*Nesin sen, hakikat olsan da çekil!
Yetiş körlük, yetiş, takma gözde cam!
Otursun yerinde bende her şekil;
Vatanım, sevgilim, dostum ve hocam!*

2. Adagio

*Aylarca gezdirdim, yıkık ve şaşkın,
Benliğim bir kazan ve aklım kepçe
Deliler köyünden bir ufuk aşkın,
Her fikir içimde bir çift kelepçe.*

*Niçin küçülüyor eşya uzakta?
Gözsüz görüyorum rüyada, nasıl?
Zamanın rakısı ne, bir yuvarlakta?
Sonum varmış, onu öğrensem asıl!*

*Bir fikir ki, sıcak yarada kezzap,
Bir fikir ki, beyin zarında sülük.
Selâm, selâm sana haşmetli azap;
Yandıkça gelişen tılsımlı kütük.*

*Yalvardım: Gösterin bilmeceme yol!
Ey yedinci kat gök, esrarını aç!
Annemin duası, düş de perde ol!
Bir asa kes bana, ihtiyar ağaç!*

*Uyku katillerin bile çeşmesi;
Yorgan, Allahsıza kadar sığınak.
Teselli pınarı, sabır memesi;
Ele şerbet, bana kum dolu çanak.*

*Bu mu rüyalarda içtiğim cennet?
Sırrımı ararken patlayan gülle?
Yeşil asmalarda depreniş, şehvet;
Karınca sarayı, yanaksız kelle...*

*Akrep, nokta nokta ruhumu sokmuş,
Mevsimden mevsime girdim böylece.
Gördüm ki, ateşte, cımbızda yokmuş,
Fikir çilesinden büyük işkence.*

3. Andante

*Evet, her şey bende bir gizli düğüm;
Ne ölüm terleri döktüm, nelerden!
Dibi yok göklerden yeter ürktüğüm,
Yetişir çektiğim, mesafelerden!*

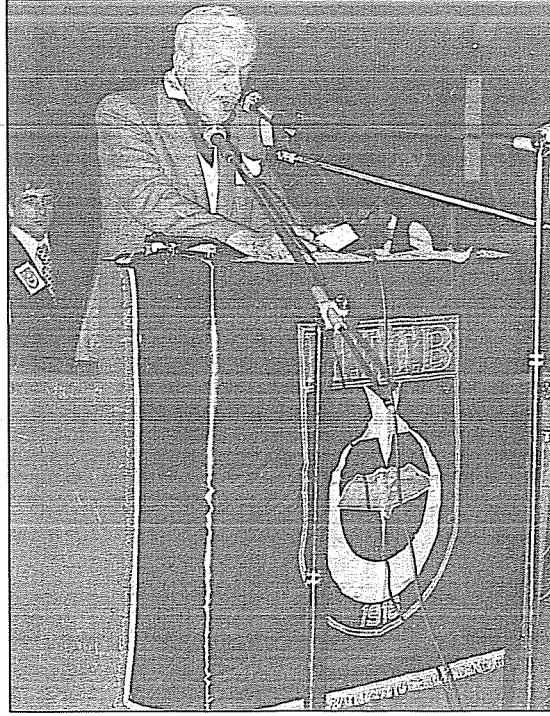
Kesim Fazıl

Ufuk bir tilkidir, kaçak ve kurnaz;
Yollar bir yumaktır, uzun, dolaşık.
Her gece rüyamı saran sihirbaz,
Tutuyor önümde bir mavi ışık.

Büyücü, büyücü, bana ne hıncın?
Bu kapkara duman, nedir inimde?
Camdan keskin, kıldan ince kılıcın,
Bir zehirli kıymık gibi, beynimde.

Lügat, bir isim ver bana hâlimden;
Herkesin bildiği dilden bir isim!
Eski esvaplarım, tutun elimden;
Aynalar söyleyin bana, ben kimim?

Söyleyin, söyleyin, ben miyim yoksa
Arzı boynuzunda taşıyan öküz?
Bela mimarının seçtiği arsa;
Hayattan muhacir; eşyadan öksüz?

İsmail Kesim arşivi. (Fotoğraf: Eşref Selçuk)

Ben ki, toz kanatlı bir kelebeğim,
Ufacık gövdeme yüklü Kafdağı,
Bir zerreciğim ki, arşa gebeyim,
Dev sancılarımın budur kaynağı!

Ne yalanlarda var, ne hâkikatte,
Gözümü yumdukça gördüğüm nakış.
Boşuna gezmişim, yok tabiatta,
İçimdeki kadar iniş ve çıkış.

6. Hesse, H., Die Gedichte,
"Feierliche Abendmu-
sik", Suhrkamp Verl.,
Frankfurt 1977, s. 387-
388.

4. Finale

Gece bir hendeğe düşercesine,
Birden kucığına düştüm gerçeğin.
Sanki erdim çetin bilmecesine,
Hem geçmiş zamanın, hem geleceğin.

Açıl susam açıl!... Ses verdi kapı:
Atlas sedirinde mavera dede.
Yandı sırça saray, ilâhi yapı,
Binbir avizeyle sonsuz maddede.

Atomlarda cümbüş, donanma, şenlik;
Ve çevre çevre nur, çevre çevre nur.
İç içe mimari, iç içe benlik;
Bildim seni ey Rab, bilinmez meşhur.

Düzen kabarıyor... med vakti deniz;
Düzen kabarıyor... ta çenemdeki su.
Suda bir gizli yol, pırıltılı iz;
Suda ezel fikri, ebed duygusu.

Kaçır beni ahenk, al beni birlik;
Artık barınmam gölge varlıkta.
Ver cüceye, onun olsun şairlik,
Şimdi gözüm, büyük sanatkârlıkta.

Sanatkâr, gaibi açan çilingir,
Ölüm panzehiri, esrarlı gömeç.
Mezar başlarında Münker ve Nekir,
Dipsizlikten inci devşiren yüzgeç!

Diz çok zorlu kader, önümde diz çok!
Heyben hayat dolu, deste ve yumak.
Sen bütün dalların birleştiği kök;
Bircik meselem, ebedi olmak.

Hermann Hesse'nin *Serenad* şiiri
1910 yılında yayınlanır.⁶ Üç bölümden
oluşan bu şiir trilojisinin bölümleri sıra-
sıyla *Allegro*, *Andante* ve *Adagio*'dur.

SERENAD

Allegro

Bulutlar parçalanmış; kızıl gökten
Körelmiş ovalara salınarak düşen ışık
yolunu şaşırılmış,

Ben lodosla beraber eserken
Yorulmak bilmeyen adımlarla
Bulutlu hayattan kaçırım.
Ah, keşke hep an be an
Sonsuz nurla aramdaki
Koyu sisi lâtif bir esinti dağıtımverse.
Yabancı mekân beni kuşatmış,

Necip Fazıl

Kaderin sillesi
Beni vatanımdan ayırmış.
Bulutları, lodosu kovalar,
Karanlık yollarıma ışık düşsün diye
Örtüyü yırtar atarım.

Andante

Sonsuz yaradılışın ihtişamıyla
Daima teselli
Ve tecelli ederek
Yüzüme gülen kâinat,
Sanki bin bir biçimde nefes
Alıp vererek doğar ve yaşar.
Güneşli rüzgârda kelebek kanat çırpır,
Mavinin rahmetinde kırlangıç yelken gibi
süzülür,
Denizin dalgaları taşlıkları sahillere vurur.
Yıldız ve ağaç,
Bulut ve kuş bana yakın akrabadır.
Kaya, beni kardeşçe selamlar,
Sonsuz deniz bana dostça seslenir.
Yolum beni bilmeden
Kaybolan uzaklara götürür.
Hiçbir şeyde anlam yok,
Hiçbir yerde güvenli bir sığınak yok.
Buna rağmen her dere,
Vızıldayan her sinek
Kutsal nizamın sonsuz kanununu anlatır.
Mukaddesin gök kubbesi beni de kuşatır.
Onun gizemli musikisi
Yıldızların akışında olduğu gibi
Kalp atışımda da duyulur.

Adagio

Gündüzün gizlediklerini düşler açığa vurur;
Geceleri irade ortadan kalkınca
Ruhsal güçler canlanır,
İlahi sezgilerle iz sürülür.
Orman ve nehir çağıldar, uyanık şuuraltının
Gece mavisi göğünde şimşekler çakar.
İçimde ve dışımda ayrılık kalmaz,
Kâinat ile ben bir olur.
Kalbimden bulut geçer,
Orman, gördüğüm düşü görür.
Ev ve armut ağacı, ortak geçen
çocukluğumuzun
Unutulmuş efsanesini anlatır.
Nehirlerin sesi yankılanır ve uçurumların
Gölgesi içime düşer,
Mehtap ve solgun yıldız oyun arkadaşım.
Pamuk bulutlarla üzerime eğilen ılıman gece

Sanki annemin yüzüne benzer
Ve sonsuz bir aşkla gülümseyerek beni öper.
Eskiden olduğu gibi
Canlanan çehresiyle üzerime eğilir.
Soluk ışıklar saçarak
İçinde binlerce yıldızın titreştiği
Saçları kainatı sarar.

Necip Fazıl, Peyami Safa ile. (Muzaffer Doğan arşivi)

Şiir anlayışının bir gereği olarak müzik kavramlarına yer veren Alman yazar Hesse, "şiiri her şeyden önce müzik yapmak"⁷ olarak yorumlar. Şaire göre insan, yıldızların, gezegenlerin ve gökyüzünün çıkardığı sesleri işitip kâinatın musikisini dinleyince evrendeki harmoni ve birliği idrak eder: "Bugün mutluluk deyince tamamen objektif sayılabilecek bir şey anlıyorum. Mutluluk varlık birliği, zaman ötesi oluş ve kâinatın sonsuz musikisinin ta kendisidir... Bütün bunlar, bu ezeli ve ebedî musikî, ilâhî sesler çıkarıp altın gibi parlayan sonsuzluk, saf ve mükemmel olan daimi anın huzurunda olmaktadır."⁸

Hegel'in klasik tez, antitez, sentez formülüne sadık kalma kaygısıyla Serenad şiirini üç bölüme ayırıp triloji hâline geti-

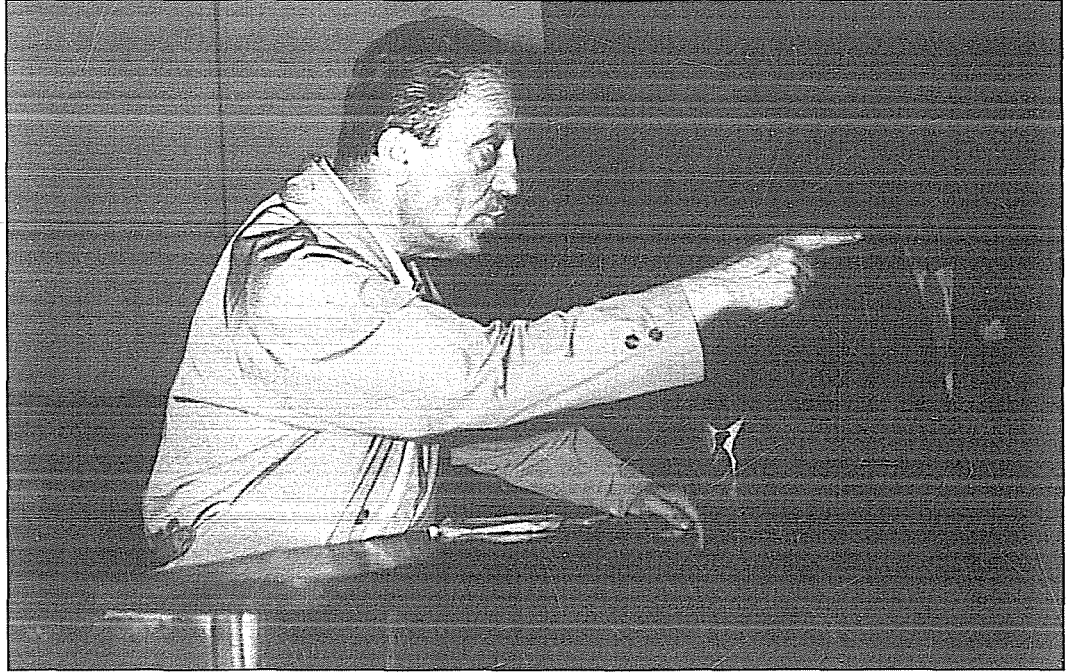
7. Hesse, H., "Betrachtungen", In: Gesammelte Werke, Suhrkamp Verl., Berlin 1953, s. 252.

8. Hesse, H., "Späte Prosa", In: Gesammelte Werke, Suhrkamp Verl., Berlin 1953, s. 891.

(Necip Fazıl)

ren Hesse, böylece kainattaki birliğin (varlık birliği) oluşumunu varlık-yokluk-bütünlük anlayışıyla açıklamış oluyor. *Serenad* şiiri, insan-tabiat, özne-nesne, mikrokozmos-makrokozmos özdeşliğini dile getirir. Mistik felsefeye göre *bilen* (özne, insan) *bilineni* (nesne, dünya) algıladığı zaman *bilme* (kâinatın idraki) söz konusudur. Bu ikiliği (düalizmi) yaşayan insanın bilincidir. Bilme süreci yaşanmadan idrak edilen şey, diğer bir deyişle *bilen* ile *bilinenin* hissedilmediği bir üstün bilinç hâlindeki idrak, mistik birlik veya varlık birliği (Lat. Unio mystica) bilincidir. İnsan-kâinat özdeşliğinden ancak bu

ve Romen lehçesinde akşam anlamına gelen *sera* kelimesinden türetilmiştir.¹⁰ Hesse, akşam sessizliğinde kâinatın musikisini ve ahengini mistik birlik şuuru içinde daha kolay algılabileceği düşüncesiyle varlık birliğinden bahseden şiirine *serened* adını vermiş olsa gerektir. Müzikolojide bir tempo talimatını ifade eden *Allegro*, bir müzik parçasının hızlı ve canlı olarak çalınması anlamına gelir. Hesse'de *Allegro*'nun konusu antitezdir. Şaire göre bu dünya bir gurbet, öbür dünya ise aslı vatanıdır. Kader onu sonsuz olan aslı yurdundan koparmış, bu dünyanın dehşetengiz ve fırtınalı hayatına at-

Cumhuriyet Gazetesi arşivi.

üstün şuur hâli bilgi sahibi olabilir. Kolektif aklın gereği Necip Fazıl Kısakürek, kendi mutluluk anlayışını Hermann Hesse gibi varlık birliğinde görmektedir. *Varlık*⁹ adlı beytinde dünyadaki yegane mutluluk kaynağı olarak gördüğü mistik birlik bilincinin nasıl yaşanabileceğinin ip ucunu vermeye çalışır:

“Tek neşe bu dünyada, var olmanın sevinci
Ve tek ilim, varlığın bilinmeden bilinci.”

Bir klasik batı müziği türü olan ve özellikle Almanya'da 18. yüzyılda sadece enstrümanlar için bestelenen akşam müziği anlamına gelen *serenad* terimi, güney Fransa'nın *Provans* bölgesinde konuşulan

mıştır. Hesse'ye göre gurbet sayılan bu dünyanın kara bulutlu günlerinden kurtulabilmek için bir rehber ihtiyacı vardır. *Allegro*'daki ışık motifi, bu rehberine işaret ediyor. Şair, bu dünyanın kâbus dolu hayatından bir an önce kurtulmak dileğiyle *Serenadın* birinci bölümüne *Allegro* adını vermiştir. Yani dünya hayatı mümkün merteye hızlı ve çabuk bitsin ki şair aslı vatanına bir an önce kavuşabilsin. *Allegro*'daki antitez, ikinci bölüm olan *Andante*'de de devam etmesine rağmen aynı bölümün sonuna doğru tez ortaya çıkıyor: Kâinatta insan, nebat ve cemat, yani bütün mevcudat (varlıklar) ilâhî bir nizamın koruması altındadır. Kutsal nizam ve ilâ-

9. Kısakürek, N. F., Çile, Büyük Doğu Yay., İstanbul 1987, s. 359.

10. Brockhaus Enzyklopädie, Bd. 17, Wiesbaden 1973, s. 325.

hî irade kanunları her şeyi yönetmektedir. Kâinattaki bütün mevcudat, hiyerarşik bir düzen ve harmonik bir uyum içinde varlıklarını sürdürmektedir. Hesse'deki bu anlayış, Hıristiyanlık dininden izler taşımaktadır. Andante, müzikte hızlı ve yavaş arası bir tempoyu ifade etmektedir. Diğer bir deyişle ilâhî düzendeki dengeye işaret etmek amacıyla ikinci bölümün tempo talimatına Andante adı verilmiştir. Kâinatın kanun ve işleyişi denge üzerine kuruludur. Zaten Andante bölümü de, şiirdeki biçimsel konumu itibarıyla dengeyi sağlamaktadır. Andante'deki tezin konusu, şairin tabiat ile dost oluşu ve tüm mevcudatı kucaklamasıdır.

Andante, aynı zamanda gündüzden geceye geçişi sağlayan bölüm olduğundan dolayı adeta bir yatıştırma ve tampon görevi üstlenmektedir. Andante'deki teze göre tüm varlıklar, sürekli yenilenen ve devam eden yaratılışın birer kopyasıdır. Kâinata sürekli bir yaratılış ve oluşum anlayışı bütün mistik ekollerde vardır. Mistik din ve felsefelerin varlık birliği (Vahdet-i vücud) konusunda görüş birliğinde olmaları, Carl Gustav Jung'un kolektif akıl konusundaki görüşlerini haklı çıkarmaktadır. Mistik ekollere göre mutlak hakikate (Tanrı) akıl ve bilgi yoluyla değil, ancak ve ancak sezgi yoluyla ulaşılabilir. Akıl veya bilgi zihnimizin bilinç dünyasına, yani beş duyumuza aittir, dolayısıyla da bir yüzü fizik dünyaya dönüktür. Sezgi ise bilinçaltı veya bilinçdışı adı verilen bir dünyaya, yani duyu dışı algı dünyasına aittir. Bu nedenle bir yüzü metafizik dünyaya dönüktür. Mutlak hakikat bilgisine varlık birliğini idrak ederek ulaşılabilir. Buna Hıristiyan mistisizminde *gnosis* (Tanrı bilgisi veya idraki), İslâm tasavvufunda *marifet* (Allah'ın bilinmesi), Budizm'de *nirvana* (İç barış), Yoga'da *samadhi* (Aşkın bilinç hâli) ve parapsikolojide *duyu ötesi algı* (Extra sensory perception: ESP) adı verilmektedir. Sonuncu kavram, konuya bilimsel yaklaşım sunma çabasının bir ürünüdür.¹¹ Meydan Larousse'a göre mistisizm, Tanrı'nın niteliğini ve kâinatın oluşumunu varlık birliği (vahdet-i vücud) anlayışıyla açıklayan dinî ve felsefî bir akımdır.¹²

Dolayısıyla mistisizme ister gnosis, ister bilgelik, ister aydınlanma, ister aşk veya hiçlik densin, gerçek olan, mistisizmin en geniş anlamıyla mutlak hakikat kabul edilen Tanrı bilincine varmak anlamına gelmesidir. Eski Yunanca'dan gelen mistisizm kavramı, bu dilde gözleri yummak anlamına gelen *myein* kelimesinden türetilmiştir. Eski Yunanlılar, *mistik* kavramını kullanarak Tanrı'ya dışımızda değil, gözlerimizi yumarak içimizde aramız gerektiğini vurgulamak istemişlerdir. Ne var ki *mistik* kavramı, ancak gidilecek yolu gösterir. Çünkü mistiğin ulaşmak istediği o metafizik gerçeklik, beş duyumuzla anlaşılıp açıklanamaz. Akıl yürütmek veya felsefî metotlara başvurmak, mutlak hakikatin algılanmasında hiçbir işe yaramaz. Ancak sezgi denilen kalp gözüyle mutlak hakikatin bazı yönleri anlaşılabilir. Bu da bize mistiğin iç yaşantısının akla ya da duygulara dayanmadığını gösterir. Kısacası mistisizm, gözlerini kapayarak dikkatini kendi gönlüne veya kalbine vererek iç aydınlığına ulaşma yoludur.¹³

Birinci bölümde ışık motifiyle ima edilen sezgi kavramı, ikinci bölümde yerini aydınlanmaya bırakmıştır: *Aydınlanma* (Yun. Gnosis), kâinattaki ilâhî nizama sezgi hissiyle algılanmaktadır.

Son bölüm olan *Adagio'nun* konusunu sentez oluşturmaktadır. *Adagio*, bir müzik parçasının ağır ve yavaş bir tempoda icra edilmesini emretmektedir. Bunun nedeni, mistik birlik hâlinde zamanın ve hareketin yavaşlaması, hatta durağanlaşmasıdır. Diğer bir ifadeyle mistik birlik hâli, zamansızlık ve mekânsızlık algısıdır. *Adagio'nun* girişi olan ilk dört dizede Hesse, tezle antitezi özetlemektedir. "*Varlığın bilinmeden bilincinin*" anlatıldığı sentezde ruhun sezgi özelliğine işaret edilmektedir. Hesse, sezgileriyle iç dünyası ile dış dünyası arasındaki sınırların ortadan kalktığını, kâinat (makrokozmos) ile benliğinin (mikrokozmos) aynı olduğunu dile getiriyor. Kadim Hindistan'da Upanişad'ların bilge insanları, acı dolu doğumölüm çarkından kurtuluşun çaresi olarak *monist* anlayışı keşfetmişlerdi. Bu kurtuluşu götüren monist yol, *atman* (ruh, ben-

11. Alperen, A., "Mistisizm Kavramı Üzerine Bir İnceleme", İlk Yaz, Yıl 3, Sayı 20, Şubat 1994, s.25.
12. Meydan Larousse Ansiklopedisi, Meydan Gaz. Yay. Ltd. Şti., Cilt 11, İstanbul 1981, s. 918.
13. Alperen, A., "Mistisizm Kavramı Üzerine Bir İnceleme", İlk Yaz, Yıl 3, Sayı 20, Şubat 1994, s.25.

lik, nefis, ego) ile *Brahman*'ın (kâinatı kuşatan ilâhî güç, Tanrı) bir olduğunu idrak etmekten geçer. Atman-Brahman birliği (özdeşliği) Upanişad'larda *tat twam asi* (Türk. Bu sensin!) formülüyle ifade edilmektedir. Hint mistisizmine göre ruh (Sanskrit Atman) ile Tanrı'nın (Sanskrit Brahman) bir olduğunu idrak eden kişi kurtuluşa ermiştir. Tasavvuftaki nefsin bilen, Rabbini bilir sözü, Hint kutsal metinleri olan Upanişad'larda *Brahmasmi* (Ben Brahma'yım), *tat twam asi* (Bu Sen'sin, yani Brahma'nın ta Kendisi'sin) şeklinde formüle edilmiştir. Diğer bir ifadeyle benlik ile kâinat *Bir'dir* ve aynı yapıtaşlarından oluşmaktadır. Hint monist felsefesi, tuzun suda eridiği gibi ruhlarda *Sonsuz Varlıkta* fani olduğu bir ölümsüzlük anlayışına dayanmaktadır.¹⁴

İşte Hesse'nin "*Kâinat ile ben birdir.*" dizesi, *tat twam asi* sözünün başka bir biçimde ifadesidir. Yazarın kelebekler hakkında yazdığı bir deneme yazısı, hem *Serenad* şiirine hem de Hint mistisizminden nasıl etkilendiğine açıklık getirecektir: "...hayret etmekle yalnızca şair ve bilge insanlara kardeş olmam,...aynı zamanda canlı dünya olarak algıladığım... her şeye, kelebeğe, böceğe, buluta, nehre, ve dağlara kardeş olurum, çünkü hayret ederek bir an için kesret aleminden kurtulup vahdet alemine dalarım. Orada her varlık ve yaratık bir diğerine *tat twam asi der.*"¹⁵ Görüldüğü gibi yazarın nesrinde kullandığı tabiat motifleri şiirine de yansımıştır. Hesse'nin son bölümde geceyi ruhsal güçlerin canlandığı bir vakit olarak görmesi, onu mistisizmin ötesine, *okültizm* (parapsikoloji), *büyü* (maji, sihir, efsun) ve *spiritüalizm* (ruhiye mesleği) dünyasına götürür. Anemarie Köstel, Adagio'nun konusunu maji (tulsım-büyü) olarak nitelendirmektedir.¹⁶ *Okült* öğretilere göre gece vakti, insandaki *psişik* potansiyeli ortaya çıkaran en elverişli zamandır. Zihnimizin uyanıklık hâlini yansıtan akıl, irade ve bilinç gibi düşünce güçleri gece olunca yorulur, hatta zayıf düşerek güçlerini kaybederler. Bunların yerine zihin dünyamızın ruhsal güçlerini oluşturan bilinçdışı ve bilinçaltı bölgeleri uyanmaya başlar.

Bilinçdışı dünyaya ait ruhsal güçlerin uyandırılmasıyla beş duyu iptal edilir ve bilincin beş duyuyu sınırlı kalan algılar dünyası (fizik dünya) aşılır: Bu, duyular aracılığıyla duyuların aşılması, aşkın (transandantal) bilinç hâlinin (metafizik dünya) yaşanmasıdır. Zihin dünyasının bilinç bölgesine ait beş duyusu silinmiş, onun bilinçdışı ve bilinçaltı bölgesine ait *altıncı duyu* algılanmaya başlanmıştır. Üstün bilinç hâlini yansıtan metafizik algıya parapsikolojide duyu-ötesi algı (İng. Extra sensory perception) denir.¹⁷ Şair alt bilincinde yatan ruhsal güçlerini uyandırarak *monizmi* yaşar. *Serenad* şiirinin son bölümünde çocukluk ve anne motifleriyle karşılaşırız. Hesse'ye göre çocukluk çağında dünya ve benlik birbirinden ayrılmadığı için çocuklar, doğa-benlik özdeşliğini yaşayabilme kabiliyetine sahiptirler. Çocukların yaşadığı bu hâl, artık yetişkin insanlar için bir efsane olmuştur. Bu konuda kendi çocukluğundan şu örneği verir: "*Ben hareketli ve mutlu bir çocuktum. Hayalimde güzel ve rengarenk dünyanın cazibesiyle oyalanıyordum. Her yerde kendimi evimdeymiş gibi hissedirdim: Kâh hayvanların ve bitkilerin, kâh hayal ve düşlerimin vahşi dünyasındaydım... Sahip olduğum güç ve yeteneklerden mutluydum. Çocukluğumda farkında olmadan sihir ve büyü yapıyordum. Fakat ilerleyen yaşlarımda sihir ve büyü hiçbir zaman çocukluğumdaki kadar mükemmel bir şekilde yapamadım.*"¹⁸ Burada sihir ve büyüden kasıt, çocukların hayal ve düş güçleriyle istedikleri hayal aleminde yaşayabilmeleri, kendilerine bir hayal dünyası kurabilmeleri ve hayal güçleriyle fizik dünyanın sınırlarını aşabilmeleridir. Modern dünyanın çıkar ilişkilerinde, çağdaş medeniyetin yaşam biçiminde yetişkin insanlar, çocukluklarında sahip oldukları safiyetlerini ve masumiyetlerini kaybederler. Bu yüzden de onlar, doğa-benlik özdeşliğini ancak düşlerinde yaşayabilirler. Varlık ve yaratılış sırrının rüyada (düşte, hayalde) müşahade edilebileceği, yani sezilebileceği fikri, Hermann Hesse'nin eserlerinde sıkça tekrarlanan bir ana fikirdir. Anne motifi, Hesse'nin şiirlerinde hayatın sırrı ve varlığın birliği olarak sık sık kullanılmakta-

14. Die Religion in Geschichte und Gegenwart, (Hrsg. Kurt Galling), Bd.6, Tübingen 1960, s.756.
15. Hesse, H., "Über Schmetterlinge", Vorwort zu "Falternschönheit", (Hrsg. Hans Zbinden), Laupen/Bern 1951, s. 6.
16. Köstel-Madl, A., Der Weg nach Hause in Hermann Hesses lyrischem Werk, Erlangen 1958, s. 35-36.
17. Arıkdal, E., Metapsişik Terimler Sözlüğü, Ruh ve Madde Yay., İstanbul 1984, s. 54.
18. Hesse, H., "Kindheit des Zauberers", In: "Traumfährte", In: Gesammelte Schriften, Bd. 4, Suhrkamp Verl., Berlin/Frankfurt 1957, s. 451.

Necip Fazıl

dır. Bu motif, aynı zamanda *doğuran prensip* anlamı da taşır. *Doğuran prensip* ya da *yaratıcı ana* kavramları, Hesse'nin çok iyi bildiği mistik Çin felsefesindeki *Yin ve Yang* ilkeleridir. *Yin-Yang*, kâinat-taki düalist yaratılış ve oluşuma işaret eder. *Yin-Yang*, kadim Çin felsefesinde kâinatın aktif ve pasif prensiplerini göstermek amacıyla kullanılan bir terimdir.¹⁹ *Yang*, yani erkek güç, ışığı, aktif ve yaratıcı özü temsil etmektedir. *Yin*, yani dişi güç, karanlığı, pasif ve alıcı, kavrayıcı özü anlatmaktadır. Modern anlamda eksi (negatif) ve artı (pozitif) terimlerine tekabül etmektedir. *Yin* ve *Yang*'ın karşılıklı etkileşimi sonucunda bütün varlıklar ortaya çıkar. Şair, anne imajını daha çarpıcı kılmak amacıyla saç motifini kullanmıştır.

Necip Fazıl Kısakürek'in *Senfonyası* ile Hermann Hesse'nin *Serenadı* arasında bölüm başlıklarına konan tempo talimatları açısından bire-bir bir örtüşme vardır. Yine her iki şiir *Allegro* ile başlamaktadır. Her iki şiirde de varlık birliğini dile getiren sentez son bölümlerdedir. Dört bölümden meydana gelen *opusun* (eser) bölüm başlıkları sırasıyla *Allegro*, *Adagio*, *Andante* ve *Finale*'dir. Klasik batı müziğinde senfoniler, klasik sınıflandırmaya göre genellikle dört bölümden oluşan ve bütün orkestranın eşsesli uyumu (Yun. Senfoni) üzerine kurulan çok bölümlü enstrümantal eserlerdir (Lat. Opera). Son bölümlerine de *finale* adı verilir. *Finale*, birkaç bölümden oluşan seri kompozisyonların; özellikle sonat veya senfonilerin

Gece, bütün varlıkları optik açıdan görünmez kıldığı için varlıklar arasındaki görüntü ve biçim farklılıklarını ortadan kaldırmaktadır. Bu yönüyle gece, gündüzün aksine varlıkları birliğe dönüştürmüştür. Şiir trilojisini özetlemek gerekirse, *Allegro* gurbet, *Andante* geçiş ve *Adagio* da birlik yaşantısını oluşturmaktadır. Tempo talimatları yorumlanacak olursa şiirde, hareketlilikten hareketsizliğe, karmaşa ortamından sükunet ortamına, fizik dünyanın kaosundan metafizik dünyanın huzur ortamına gidişat vardır.

son bölümüdür. Koch'a göre *finale*, neşeli, şen ve şakacı bir karakterdedir. *Finale* bazen Mozart'ta, daha çok da Beethoven, Brahms ve Bruckner'de senfoninin birinci bölümüne zıt bir nitelik alır ve onlarda *opus finale* ile coşkulu doruğa ulaşarak zafer kazanmış ve Tanrı katına çıkmış gibi sona erer.²⁰ Necip Fazıl da şiirini klasik senfonilerden esinlenerek dört bölüm halinde kaleme almıştır. Bir sohbetinde *Senfonya* için "*Benim en mühim şiirim odur.*"²¹ diyen Kısakürek, bu şiirin yazılmasındaki nedenleri şöyle açıklar: "*Bu şi-*

Prof. Dr. Beşir Atalay arşivi.

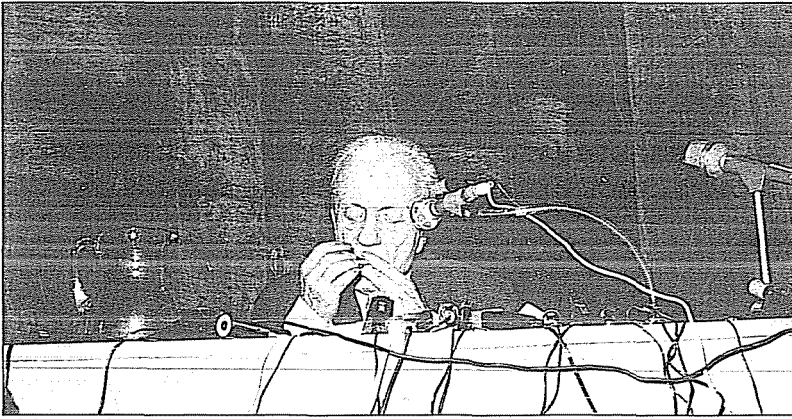
19. The Encyclopedia Americana, Vol. 29, International Edition, USA 1978, s. 679.

20. Riemann Musik Lexikon, Mainz 1967, s. 289.

21. Türk Edebiyatı, "Necip Fazıl'ın Aziz Hatırası", Sayı 117, İstanbul Temmuz 1983, s.27.

(Necip Fazıl)

ir, benim bütün sanat ve dünya görüşümün, içinde kesafet bağladığı nazım tecrübesidir. Öteden beri hülyanın, en geniş keyfiyet miyasyile en geniş kemiyet miyasyını barıştırabilecek ve beni bütün hâlinde hulasa edecek bir temel manzume meydana getirmektir. Nihayet hepimizi, farkına vardırımsızın gizli gizli istilâ eden ruhi tekevvünler bir gün bende bu arzuyu borç hâline getirdi ve (Senfoni)ye başlattı. (Senfoni)nin ana temini, fiilen yaşadığım bir fikir buhranına borçluyum.”²²

Ali Biraderoglu arşivi.

Senfonya canlı bir ‘Allegro’ ile başlar. Allegro’nun teması, şairin yaşadığı cinnet ve metafizik krizdir. Şiirde geçen “Gök devrildi”, “Bir bardak su gibi çalkandı dünya”, “Kustum öz ağzımdan kafatasımı” gibi sözler, Kısakürek’in benliğinde yaşadığı cinnet duygusunu anlatmaktadır. Yazarın yaşadığı manevî değişimin, psiko-sosyal metamorfozun ve dinî anlamdaki dönüşün nedeni, kendisine mürşit (Hinduizmde guru, yogi, Hıristiyanlıkta aziz) kabul ettiği Nakşibendi şeyhi Abdülhakim Arvâsi ile tanışmasıdır. Nitekim Senfonya’dan bir yıl sonra 1940 yılında yazdığı “Mürşid”²³ adlı beytinde yaşadığı manevî dönüşü şöyle anlatır:

“Bana yakan gözlerle, bir kerecik baktınız;
Ruhuma, büyük temel çivisini çaktınız!”

Abidin Dino, şairin ensesinde taşıdığı “boşluk” ve “balyoz” yükünü Andante’nin (üçüncü bölüm) sonuna kadar bir leitmotif olarak görür ve bu yükü, bu ağırlığı, bu ezilme hissini tek başına ferdin, cinnetle, hiçle “burun buruna” ferdin işkencesi olarak yorumlar.²⁴ Muzaffer Doğan ise “Mürşid ve Mürid” adlı yazısında

şairin krizini şöyle anlatır: “Artık Üstad sıklaştırır Efendi Hz.lerine gidiş gelişlerini. Efendi Hz.leri sorar Üstad’a: ‘Siz tasavvuf-tan bir şeyler biliyor musunuz? Bahriye mektebinde okuduklarınızı söyler. Efendi Hz.lerinin cevabı: ‘Bu iş kitapla olmaz. Akılla da varılmaz... Hiç yemeğin lezzeti çatal bıçakla aranıp bulunabilir mi?’ Necip Fazıl’ın dünyası alt-üst olmuştur artık.”²⁵ Yine kolektif aklın gereği sūfî, guru, yogi, mukti, nirvane aziz, taoist, budist, kısacası bütün mistikler, hangi coğrafyadan gelirlirse gelsinler, mutlak hakikate soyut akılla varılamayacağı konusunda hemfikirlerdir. Necip Fazıl, kendisiyle yapılan bir sohbetle sūfî olan mürşidiyle karşılaşmasını anlatırken; “Ben ömrüm boyunca, hâlâ da ufak tefek tesirlerden âzâde kalmış olabilen bir insan... Şimdi Efendi Hazretlerine intisabım, bağlanışım ve bu bağlanış daima idealize ederek gidişim... Şimdi ben Efendi’yi gördüğüm zaman... Fransızların ‘Et le miracle ça compire...’ (... ve işte mucize meydana geldi) dedikleri hâl oldu infilâk... ufukta... gibi bir tesir altında kaldım.” der.²⁶

Allegro’da geçen sarhoşluk motifi tasavvuf-tan alınmadır ve kendinden geçme (Yun. Egstazis) hâllerini anlatmaktadır. Muzaffer Doğan, “hediye edilen bir dünyayı” bir kuruluş ve kurtuluş olarak yorumlar.²⁷ Sūfizimde bir mürşide bağlanan kimsenin dünya bağlarından kurtulmuş olduğu kabul edilir. İkinci bölüm Adagio’da mutlak hakikati bilmek isteyen, metafizik gerçeklere cevap arayan, fakat bulamayan bir sanatçının geçirdiği cinnet söz konusudur. Batı dünyasında buna entelektüel kriz denir.

“Bir fikir ki, sıcak yarada kezzap,
Bir fikir ki, beyin zarında sülük.

...
Gördüm ki, ateşte, cimbızda yokmuş,
Fikir çilesinden büyük işkence.”

Şairin beynini kemiren varlığın hakikati ile ilgili sorunlar şunlardır:

“Niçin küçülüyor eşya uzakta?
Gözsüz görüyorum rüyada, nasıl?
Zamanın rakısı ne, bir yuvarlakta?
Sonum varmış, onu öğrensem asıl?”

22. Kocahanoğlu, S., Türk Edebiyatında N. F. Kısakürek, Hayatı-Sanatı-Çilesi, Ağrı Yay., İstanbul 1982, s. 59-60.
23. Kısakürek, N. F., Çile, Büyük Doğu Yay., İstanbul 1987, s. 75.
24. Başaran, B. O., Necip Fazıl’ın Şiiri, Kültür ve Sanat Yay., İstanbul 1983, s. 197-198.
25. Türk Edebiyatı, “Necip Fazıl’ın Aziz Hatırasına”, Sayı 117, İstanbul Temmuz 1983, s. 43-44.
26. Türk Edebiyatı, “Necip Fazıl’ın Aziz Hatırasına”, Sayı 117, İstanbul Temmuz 1983, s. 28.
27. Türk Edebiyatı, “Necip Fazıl’ın Aziz Hatırasına”, Sayı 117, İstanbul Temmuz 1983, s. 44.

(Necip Fazıl)

Yazar Andante'de krizin nedenini sezer gibidir: "Evet, her şey bende bir gizli düğüm". Şair bir önceki bölümdeki mekân, zaman, rüya ve ölüm problematiğinin çözümünün insanın kendi benliğinde olduğunu anlar. Küçük bir âlem olan insan, kendi ölümsüz benliğini bildiği anda büyük âlemi de tanı ve bu suretle varlık birliğini kendi benliğinde yaşamış olur. Mistik arzusunun "bir zerreciğim ki, arşa gebeyim" dizesiyle dile getiren şair, iç âlemin sonsuz güzelliğini şu dörtlülükle ifade eder:

"Ne yalanlarda var, ne hakikatta,
Gözümü yumdukça gördüğüm nakış.
Boşuna gezmişim, yok tabiatta,
İçimdeki kadar iniş ve çıkış."

Şiirin son bölümü olan Finale'de şair, artık eşyanın hakikatine varmıştır. Mistiklerin ani bir aydınlanmayla varlığın ardındaki mutlak gerçeği sezdikleri gibi şair de "Gerçeğin çetin bilmecesine eriyor".

"Gece bir hendeğe düşercesine,
Biden kucağına düştüm gerçeğin.
Sanki erdim çetin bilmecesine,
Hem geçmiş zamanın, hem geleceğin."

Son dize, şairin tasavvufta geçen "an-ı daimi'yi", yani sonsuz anı (İng. eternal now, eternal present) yakaladığını göstermektedir. Geçmiş ve gelecek zaman, şimdiki zaman içinde bütün sırlarıyla birlikte yaşanmaktadır. "İlâhî yapı (varlık), uçsuz maddede (ruh) binbir avize (nur) ile yanar; Rab bilinir (mutlak hakikat)"²⁸:

"Açıl susam açıl! Açıldı kapı:

...
Yandı sırça saray, ilâhî yapı
Binbir avizeyle uçsuz maddede.
Atomlarda cümbüş, donanma, şenlik;
Ve çevre çevre nur, çevre çevre nur.
İç içe mimari, iç içe benlik.
Bildim seni ey Rab, bilinmez meşhur!"

Bu dizeler "Nefsini bilen, Rabbini bilir." hadisinin şiirleştirilmiş bir ifadesidir. Şair nefsinin (benliğini) bildiği için Rabbini de bilmiş, atomların iç yapısını da. Şair, varlıkta Allah'ı görerek mistik birliğe ulaşmış ve yaratılışı seyretmeye başlamıştır. Şair mistik birliğin doyumsuz tadını aldığı

için "gölge varlıkta" barınmak istemez, ruhunu beden hapisanesinden kurtarmak ister, çünkü böylece sonsuzluğa ulaşacaktır:

"Kaçır beni ahenk, al beni birlik,
Artık barınmamam gölge varlıkta.
Ver cüceye, onun olsun şairlik,
Şimdi gözüm büyük sanatkârlıkta."

İçişleri Bakanlığı arşivi.

Üçüncü dize şiirin kendi başına bir meslek ve bir amaç olamayacağını vurgulamaktadır. Artık şair, sanatın da ötesinde gerçek sanat kabul ettiği ilâhî sanatın peşindedir. Yazara göre en büyük sanat, Allah'ın varlıkları yaratırken ortaya koyduğu sanattır. Senfonya şiiri ile aynı tarihte yazdığı bir beytinde sanat amacını özetler:

"Anladım işi, sanat Allah'ı aramakmış;
Marifet bu, gerisi yalnız çelik-
çomakmış..."²⁹

Yazara göre asıl sanatkârlık, Allah'ı aramaktır, yani sanat, Allah'ı aramak için bir araçtır. Necip Fazıl'a göre şair, "sınırlı bir duygulanma" çerçevesinde kalmayan, "üstün idrak" seviyesine erişen, "mutlak hakikati" arayan kimsedir. O hâlde şiir de "varlığı çeviren sırların ve güzelliklerin yolumdan" giderek "mutlak hakikat"i, yani Allah'ı arama işidir.³⁰ Şair bir başka beytinde Allah'ı arama konusunda şunları söyler: "Diyorlar bana, kalsın şiir de söz de yerde! Sen araştır, göklere çıkan merdiven nerede?"³¹ Necip Fazıl Kısakürek, tek

28. Başaran, B. O., Necip Fazıl'ın Şiiri, Kültür ve Sanat Yay., İstanbul 1983, s. 162.

29. Kısakürek, N. F., Çile, Büyük Doğu Yay., İstanbul 1987, s. 39.

30. Türk Ansiklopedisi, Milli Eğitim Basımevi, Cilt 22, Ankara 1975, s. 75.

31. Kısakürek, N. F., Çile, Büyük Doğu Yay., İstanbul 1987, s. 38.

(Necip Fazıl)

amacının Allah'ı bulmak olduğunu Finale'nin son dizesindeki "Biricik meselem, sonsuza varmak..." sözüyle vurgulamaktadır. Senfonya, senfonilere yaraşır bir biçimde Allegro ile zıt olan Finale'de patetik zirveye ulaşır, zafer kazanmış ve Tanrı katına çıkmış gibi sona erer. Senfonya, çilekeş ve bunalımlı yollardan geçerek metafizik krize giren bir insanın mutlak hakikat olan Allah'ta kendini bulmasını ve huzura kavuşmasını anlatan bir sonsuzluk senfonisidir. Şairin diğer şiirlerinde kullandığı konu, imaj ve motifler, *Senfonya*'da bir araya getirilmiştir. Necip Fazıl Kısakürek'in "Çile" adlı şiir külliyyatında ele alınan korku, ölüm, hafakan, insan, tecrit, varlık, yokluk, tılsım-büyü, patetizm, acı, cinnet, kader ve din duygusu gibi temalar, *Senfonya*'da *senfonik* bir bütüne dönüştürülmüştür.

Sonuç olarak kolektif akıl, Necip Fazıl Kısakürek ile Hermann Hesse'yi mistisizm konusunda buluşturmuştur. Ancak dünya görüşü açısından her iki sanatçıyı ayıran nokta, din ve kültür farklılığıdır. Hesse, insanlık idealini kilisenin dogmalarına bağlı olmayan mistik Hıristiyanlıkta görürken Kısakürek, aynı ideali mistik İslâm'da (tasavvuf, sufizm) bulmuştur. Hesse, eserlerinde mistik hümanizma idealini işlerken, Kısakürek eserlerinde dini-tasavvufî temalara yer vermiştir.

Hesse'nin biyografisi incelendiğinde hayatı boyunca kendi karakterine uygun bir din arayışı içinde olduğu görülmektedir. O, kişisel inancına dayalı olan dinini Hint-Çin din ve felsefeleriyle harmanlanmış, terazinin kefi mistik Hıristiyanlıktan yana ağır basmış bir anlayışta bulmuştur. Hesse'nin *nev-i şahsına münhasır* dininin tek dogması vardır ki, o da varlık birliği inancıdır.

Tasavvuf (Sufizm) adı verilen İslâm mistisizminin kaynak açısından Hıristiyan ve Uzakdoğu mistisizmiyle hiçbir ilişkisi yoktur. Mutasavvıflar (süfiler), tasavvuf akımının köklerini İslâm'a, Kur'an'a ve sünnete dayandırır. Tasavvufta jene-

aloji (Arap. Isnat, silsile, şecere) geleneği vardır. Bu yüzden mutasavvıflar, kendi silsilelerini Hazreti peygambere bağlamak zorundadırlar.³²

Hermann Hesse'ye göre insanı kurtuluşa götüren tek yol, ancak Tanrı'ya ulaşmakla bulunabilir. Kurtuluşa giden yol, insanın kendi benliğinden geçer: "Kurtuluşa giden yol, ne sağa ne de sola gider, ancak ve ancak insanın kendi kalbine gider, çünkü Tanrı yalnız kalptedir."³³ Hesse, kendisini manevî kurtuluşa götüren yolu "içe giden yol" olarak tanımlamaktadır. Benliğini aşip mutlak hakikat (Tanrı) ile birleşme ideali, bütün mistik din ve felsefelerde, hatta Hıristiyan mistisizminde de vardır. Ancak Hesse, Tanrı katına ulaşma (mistik birlik, varlık birliği) anlayışını belli bir din ya da felsefe modeline göre ele almamıştır. Onun anlayışına göre varlık birliğini idrak, hangi dine göre olursa olsun, herkesin erişebileceği bir "mucizedir".

Kısakürek'e göre kurtuluşun tek yolu İslâm tasavvufudur. Allah'a bağlanmanın yolu, "Allah'ın iradesiyle", yalnız peygambere ve onun vekilleri olan mutasavvıflara bağlanmaktan geçer. Nitekim "Sonsuzluk Kervanı"³⁴ adlı şiirinde kurtuluşunu "Altın Kol Silsilesi" adını verdiği veliler ordusuna bağlanmakta bulur. *Altın kol silsilesi* süfilikteki jenealoji kavramına işaret etmektedir. Bu yüzden Kısakürek, silsilesini Hz. Muhammed'e dayandırdığı şüfî Abdülhakim Arvâsî'ye bağlanmış ve kurtuluşunu onda görmüştür. Bu bağlamda insanlık var olalı beri insanlar, kendi yollarını, yani kendi yaşam tarzlarını ve dünya görüşlerini hür iradeleriyle kendileri seçerler. Bunu da "kişinin maksudu neyse mabudu odur" özdeyişinin ışığında gerçekleştirirler. Kolektif akla göre insanların beyin ve zihin yapıları aynıdır, ama yine de insanları birbirinden üstün kılan özellikler ve artı değerler vardır: Bunları da din, ahlak ve felsefe sistemlerinin uğraşı alanlarında bulabiliriz

32. Schimmel, A., *Tasavvufun Boyutları*, Adam Yay., İstanbul 1982, s. 93 ve devamı.

33. Hesse, H., "Bauernhaus"(1918), In: *Gesammelte Schriften*, Bd. 3, Suhrkamp Verl., Berlin/Frankfurt, 1957, s. 388.

34. Kısakürek, N. F., *Çile*, Büyük Doğu Yay., İstanbul 1987, s. 63.